

ROGER ANDERSSON

En fornsvensk dekalogutläggnings skiftande öden

Den svenska religiösa medeltidsprosan utgörs till en inte oväsentlig del av kortare traktater över skilda ämnen. En hastig blick i Robert Geetes *Fornsvensk bibliografi* (Geete 1903) ger en aning om vad det kan vara fråga om för slags texter. Några slumpvis utvalda titlar är "Tolf tecken vid Jesu födelse" (nr 137), "Jesu fyra handa gråt" (nr 139) och "Jungfru Marias fem sorger" (nr 151). Moraliserande utläggningar över ett begränsat ämne och med ett begränsat omfång uppträder ibland som fristående texter i olika typer av samlingshandskrifter, men de kan även vara inkorporerade i andra, längre texter och därmed uppträda som integrerade delar av dessa. Iakttagelser om hur allt sådant går till kan ge intressanta inblickar i tidens villkor för författande och kompilation. Det finns således starka skäl att anta att många verk åtminstone i viss utsträckning är s.k. *öppna texter*, vilket innebär att de under traderingens gång kan förändras på olika sätt allt efter de behov eller preferenser som förelåg vid tidpunkten för bearbetningen. Det finns vidare skäl att anta att man ofta använde sig av ett slags *byggklotsteknik* vid kompilationen. Kortare utläggningar kunde lyftas in i eller ut ur texter beroende på vad man för tillfället ansåg mest ändamålsenligt. Detta innebär i sin tur att vi i den medeltida litteraturhistorien ser åtskilliga fall av *interferens* mellan olika typer av texter och genrer.

Ett exempel på en sådan typ av *textvandring* är den utläggning av de tio budorden som i *Fornsvensk bibliografi* fått nr 308. Som framgår av Geetes källförteckning uppträder denna text ibland som en fristående traktat, medan den i andra fall assimilerats in i andra texter. I det kända uppbyggelseverket *Själens tröst* har den lagts till som en avslutning och i ett par medeltidspostillor har den infogats i själva predikosamlingen. Den som gjort den grundligaste studien av denna text är Samuel Henning i kommentardelen till hans nyutgåva av *Själens tröst* (Henning 1954–56). Det som föranledde Henning till denna utredning var hans studium av källorna till den svenska *Själens tröst*. Han utgick från Ivar Thoréns

iakttagelse att avslutningen inte är övertagen från samma källa (den tyska *Seelentrost*) som resten av verket, utan att den svenska texttraditionen i stället utnyttjat en inhemska källa (Thorén 1942, s. 82 f). Innan vi redogör för Hennings resultat vill jag redan nu introducera de handskrifter där dekalogtraktaten förekommer. Jag utnyttjar därvid samma bokstavssigla som i *Fornsvensk bibliografi*, med den kompletteringen att uppteckningen i A 108 (*Själels tröst*), vilken i bibliografin upptagits som ett eget nummer (nr 306), men av Thorén (a. st.) konstaterats vara samma text som nr 308, här åsätts siglum E.

A. AM 787, 4° (Det arnamagnæanske institut, København), fol. 99r–101v. Utg. av Klemming i SMP 1 (1879), s. 313–321. Utgör huvuddelen av predikan till 18:e sönd. efter Trefaldighet.

B. A 27 (Kungliga biblioteket), fol. 215v–221v; därefter (fol. 221v–223v) ett tillägg om vikten av att följa buden och vådan av att bryta dem (även i C och D). Utg. av Klemming i SMP 2 (1880), s. 162–172. Inpassad i predikan till 5:e sönd. efter Trefaldighet.

C. A 33 (Kungliga biblioteket), fol. 11r–15r; därefter (fol. 15r–17v) samma tillägg som i B och D. Delvis (endast en del av första budet) utg. av Klemming i SMP 2 (1880), s. 299–300. Står som separat text mellan en birgittavita, den s.k. *Vita abbreviata* och Birgittas uppenbarelsen, bok 1–3.

D. C 61 (Uppsala universitetsbibliotek), pag. 115–128; därefter (pag. 128–129; ett blad saknas dock mellan dessa sidor) samma tillägg som i B och C. Står liksom i C som separat text mellan *Vita abbreviata* och ett birgittamirakel. Texten ej utgiven efter denna handskrift. Hela detta parti står i sin tur mellan Birgittas uppenbarelsen, bok 3 och 4.

E. A 108 (Kungliga biblioteket), pag. 326–332. Utg. av Klemming i *Själels tröst* (1871–73), s. 534–545; av Henning i *Sjælinna thrøst* (1954–56), s. 391–399. Texten anføres som ett bihang eller en sammanfattning av budorden efter *Själels tröst*.

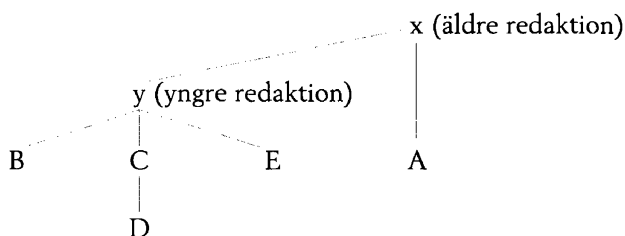
Hennings uppgift är alltså att på grundval av det bevarade handskriftsmaterialet redogöra för källorna till E. Efter att ha anställt jämförelser mellan de olika uppteckningarna kommer han fram till följande (a.a., s. 457–473). A intar en särställning gentemot B, C och D. Inom den senare gruppen refererar Henning (s. 458 not c) ett antagande av Geete att D är en direkt avskrift av C.¹ Genom att jämföra likheter och skillnader mellan å ena sidan B och C samt å den andra mellan dessa båda och E, kommer Henning vidare fram till att E måste vara avskriven från den

¹ Geete 1903, nr 308; samma antagande görs av Klemming i SMP 2, s. 32.

gemensamma förlagan till B och C. Efter att ha konstaterat detta övergår han till att studera hur A passar in i texttraditionen. Som påpekats avviker A på flera punkter från gruppen B–D. Skillnaderna går i en entydig riktning: texten i B–D är längre än den i A. Henning tolkar detta som att B–D representerar en yngre redaktion av dekalogutläggningen än A. Texten föreligger således i två olika redaktioner, varav den yngre skall vara en överarbetning av den äldre. Överarbetningen yttrar sig bland annat i tillägg av några citat ur Birgittas uppenbarelser. Efter att ha underkastat denna fråga en närmare granskning kommer han fram till att dessa birgittacitat är avskrivna efter den fornsvenska texten av uppenbarelserna, men att det också finns vissa indikationer på att den latinska redaktionen kan ha kommit till användning. I vilket fall som helst anser han att förhållandet utgör ett stöd för den föreslagna skiktningen. Skrivaren i A däremot kan också ha utnyttjat den svenska texten av uppenbarelserna, men i så fall i kombination med den latinska, och i så fall den svenska texten ”i en ursprungligare lydelse” än den som representeras i huvudutgåvan av uppenbarelserna. Förhållandet får Henning även att kritiskt granska den av Klemming (SMP 1, s. 365) framförda förmodan att postillan i AM 787 (alltså den handskrift där A ingår) vore ett original. Som stöd för att så inte är fallet anför Henning förhållandet att åtskilliga källhänvisningar i postillan är felaktiga samt några fall av dialektblandning (av typen *gret/grät*, *frästilse/frestande*; jfr s. 472), en variation som han synbarligen anser förutsätta en svenskspråkig förlaga. Henning sammanfattar själv sin undersökning:

Den i ST [*Sjärens tröst*] avskrivna förebilden är en gemensam förlaga till A 33 och A 27, som i sin tur har en text, som är en överarbetning av en äldre redaktion, vilken återspeglas i AM 787 (s. 472).

Henning åskådliggör inte detta schematiskt, men förhållandet torde ungefärligen motsvaras av följande figur om man i denna också inrymmer D:

Schemat stämmer väl överens med de dateringar som föreslagits för de aktuella handskrifterna. AM 787 ges, med endast ett par års mellanrum, två olika dateringar av Klemming, mitten av 1400-talet respektive slutet av 1300-talet eller början av 1400-talet.² A 27 dateras av samme utgivare till slutet av 1400-talet (SMP 2, s. 303), A 33 till omkring 1450 (Gussgård 1961, s. 21 not 4) och C 61 allmänt till 1500-talet eller till 1500-talets början.³ I sitt uppföljningsarbete *SkriVarformer och Vadstenaspråk i Siælinna thrøst* (1960, s. 163) kommer Henning själv fram till perioden 1438–42 som en sannolik datering för A 108. På detta sätt har samtliga handskrifter i den sekundära redaktionen givits en senare datering än den enda (A) i den primära. Iakttagelsen om de båda redaktionerna av den fornsvenska dekalogutläggningen vidgar Henning avslutningsvis till att gälla också de båda postillehandskrifter (AM 787 och A 27) i vilka A och B ingår:

Den ursprungliga postilleredaktion, på vilken ST:s avslutning ytterst återgår och som återfinnes i AM 787 och i överarbetad form i A 27, vilka urkunder båda äro avskrifter, var säkerligen ett i Vadstena kloster utfört originalarbete (s. 472).

Henning menar sig alltså ha visat att den korta traktaten om budorden från början uppträder i en homiletisk genre, senare utsätts för diverse överarbetningar och utvidgningar och i denna nya gestalt både uppträder som en fristående text och inpassas som en sammanfattande avslutning på uppbyggelseverket *Själens tröst*. Också en till omfånget relativt kort text kan alltså lära oss åtskilligt om den kompilatoriska kompositionsteknik som var så kännetecknande för den senare medeltiden. Och här, liksom så många gånger förr, rör vi oss i Vadstena kloster och dess litterära miljö.

En nyfunnen förlaga

Det har varit nödvändigt att så relativt utförligt referera Hennings slutsatser och hypoteser om texttradering eftersom dessa utgör en nödvändig förutsättning för den fortsatta framställningen. Den fråga som nu måste ställas är om det går att finna en fixpunkt som i tiden ligger före den förmodat äldsta uppteckningen (A). En sådan fixpunkt kunde

² Klemming 1877–78, s. 428; SMP 1, s. 365.

³ Gussgård 1961, s. 22 med hänvisningar; MHUU 2, s. 31; Ståhle 1956, s. 4; Morris 1991, s. 4.

erbjuda goda möjligheter att antingen bekräfta eller vederlägga den föreslagna sekundära överarbetningen. Som framkom i min studie *De birgittinska ordensprästerna som traditionsförmedlare och folkefostrare* (2001, s. 121–125) uppvisar en av predikningarna i AM 787 ett tydligt beroende av en anonym predikan på latin traderad i handskriften C 395 (UUB), en predikosamling som enligt MHUU 4 (s. 619) tillkommit i Vadstena kloster i slutet av 1300-talet. I förhoppningen att denna iakttagelse om källberoende kunde utsträckas till att gälla också andra delar av handskriften, och således även den här aktuella dekalogutläggningen, beslöt jag att närmare undersöka hela predikosamlingen i C 395.

Ovan påpekades att dekalogutläggningen står på olika ställen i respektive postillehandskrift. I AM 787 utgör den huvuddelen av predikan till 18:e sönd. efter Trefaldighet, medan den i A 27 är inpassad som en längre avslutning på (eller pendang till) predikan till 5:e sönd. efter Trefaldighet. Sannolikheten för min hypotes att C 395 utgjort källan till A ökade dramatiskt då jag fann att predikan till 18:e sönd. efter Trefaldighet i den förra handskriften (fol. 138r–140r) innehåller en dekalogutläggning som uppvisar betydande likheter med A. Den latinska versionen i C 395 ges ut nedan liksom en nyutgåva av den fornsvenska versionen i AM 787 (bilaga 1 och 2). Den senare innehåller på flera punkter korrigeringar av Klemmings äldre utgåva (SMP 1) och har även kompletterats med de citat på latin som där uteslöts.

Det finns innehållsliga skillnader mellan texterna, men likheterna är ändå så pass stora att man måste tänka sig ett beroende dememellan. Som läsaren lätt kan förvissa sig om bidrar återinförandet av dessa latin-ställen till att källberoendet blir tydligare.

Den viktigaste skillnaden mellan den latinska versionen i C 395 och båda de fornsvenska redaktionerna är att de senare anför gammaltestamentliga *exempla* för vart och ett av budorden. I A kan det heta: "Jeroboam konungir dyrkadhe afgudh mot tesso budordheno", "Absolon syndadhe mot thesso budordheno" osv. (utg. rad 65, 148). Skillnaden i detta avseende mellan A och den förment överarbetade redaktionen (B–E) är att den senare i två fall (3:e och 6:e budet) anför två gammaltestamentliga *exempla*, då A i stället endast har ett. I denna handskrift saknas således berättelserna om Nikanor och Sambri.

Det finns också text i den latinska versionen som saknas i A eller där ersätts på olika sätt. I avsnittet som behandlar 2:a budet anføres en rätt abstrakt utredning, enligt handskriften hämtad från en av bibelglossorna, om tre nödvändiga ting i en rätt ed (*iuramentum debet habere tres comites*

etc., utg. rad 30–42), där A i stället anför några bibelcitater helt inriktade på varningar mot att svära falskt och att häda Guds namn (rad 92 ff.). I avsnittet om 3:e budet har C 395 på liknande sätt en längre utläggning om sju s.k. *artes mechanice*, vilkas utförande är förbjudet på sön- och helgdagar (rad 48–62). A har här i stället några rätt allmänna varningar mot att ägna sig åt dans, dryckenskap och skörlevnad på helgdagarna (rad 119 ff.). Det går att finna fler exempel. C 395 har även en avslutning som saknas i A, där det viktigaste sammanfattas i termer av vad budorden påbjuder respektive förbjuder. Den förment yngre redaktionen av den fornsvenska texten har också en avslutning (se ovan), som dock har ett helt annat innehåll. Det bör också nämnas att den latinska texten har slagit samman det 9:e och det 10:e budet till en gemensam (våldigt kort) behandling.

Dessa skillnader till trots finns det likafullt skäl att anta ett mycket nära samband mellan A och dekalogutläggningen i C 395. Som lätt framgår av utgåvan ligger texten i början av de olika budorden i A ofta mycket nära latinet. I den svenska texten avslutas vidare ett sammanhang i utläggningen av det 6:e budet (rad 187) med orden "som før ær sakt", vilket syftar på citatet från Apoc. 21,8 som på motsvarande plats står i C 395 (rad 97 f.). Men eftersom skrivaren i A hade anført samma citat i utläggningen av det 5:e budet (rad 170 ff.) fann han det onödigt att återge det på det vanliga sättet en gång till, utan nöjer sig med denna refererande hänvisning. Citatet måste alltså ha stått i förlagan, alltså precis som i C 395. Det går också att ge exempel på ett mer omedelbart samband mellan handskrifterna. I avsnittet om 2:a budet staplas i C 395 två citat från Syraks vishet på varandra (rad 43–45), förbundna med ordet "sequitur". Detta sker på exakt samma sätt i A (rad 86–92), med den enda skillnaden att det första citatet här sträcker sig något längre. Likheten är påfallande, särskilt mot bakgrund av den relativa frihet vid återgivandet av bibelcitater som rådde i denna typ av texter.

Blir texten längre eller kortare?

Likheterna mellan A och C 395 tycks alltså utgöra ett stöd för Hennings förmodan att A representerar en ursprunglig redaktion av dekalogutläggningen. Redan det faktum att citaten i A till skillnad från i övriga handskrifter regelmässigt anføres på latin innan de översätts indikerar ju att denna text ligger närmast källan. Till detta kommer att det finns text som står i både A och C 395 men saknas i B–E. Ett sådant fall är ett citat

från Augustinus (*O domine minus te amat* etc., rad 20 f. respektive 58 f.), vilket alldeles saknar motsvarighet i övriga handskrifter.

Men — och nu tar frågan plötsligt en annan vändning — vid en närmare granskning visar det sig att det också finns text i B–E och C 395 som saknas i A. Det gäller t.ex. den ovan anförda passagen om hur en rätt ed bör vara beskaffad. Detta avsnitt, som ju omarbetades i populariserande riktning i A, står i både B, C, D och E. Jfr följande passage i B dels med C 395 (rad 30–42), dels med framställningen i A (utg. rad 92 ff.).

Thy är scriuat Thu skalt swäria i sannind ok dom oc rätuiso Här ouir sighia helghe män at edhin skal vara mz sannindh, at mannin skal ey neka i edhenom thz sant är, ok sighi ey sant vara thz fals är, oc ey halle vitande for sant thz som iafwkt är, Oc skal skälighetz dombir vara i edhenom skodhande hwat edhin är fals, rätuis älla orätuis gagnlikin älla ogagnlikin, oc skal rätuisa vara i edhenom at edhin vari ey mot gudz älla kirktionna laghum älla mot mansins eghne helso älla annars oc ey androm til skadha, oc hulkin som synda mot thessom han synda twäm lundom Först for thy at han swär, swa for thy at han meen swär (B; cit. efter SMP 2, s. 165).

Det är alldeles tydligt att texten i B, liksom i övriga handskrifter i den gruppen, här ligger betydligt närmare C 395 än vad A gör. Det finns fler exempel på samma sak. Avslutningen på det 1:a budet i C 395 återfinns i svensk översättning i samtliga nyss nämnda handskrifter, dock inte i A. Jfr:

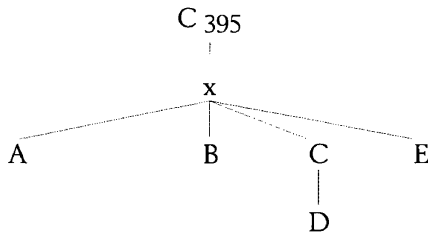
Et sic in primo mandato precipitur humilis adhoracio summe maiestatis et prohibetur inhonoracio (C 395; rad 22 f.).

Thy forbiudz i thesso budordheno gudz vanhedhir oc biudz at ödhmyuklika hedhra hans höxta valdh ok älska han ouir al thing (B; cit. efter SMP 2, s. 164).

Det finns alltså en möjlighet att den i vissa stycken längre texten i den fornsvenska traditionen (B–E) är mer ursprunglig än den text som åter speglas i A. Om vi gör ett sådant antagande kan vi nog inte heller svära oss fria från möjligheten att också de birgittacitat som Henning menar tillagts sekundärt också stått i den nu förlorade längre originaltexten. Att denna längre text inte återgår direkt på en text sådan som den i C 395 har redan visats (alla gammaltestamentliga *exempla* saknas ju i latinet).

Om vi håller fast vid C 395 som källa till den fornsvenska texttraditionen måste vi därför omarbeta det tidigare presenterade schemat. I sin minimala form kan detta göras som nedan, men eventuellt kan ytter-

ligare något mellanled bli aktuellt. Bokstaven x står här för en (nu förlo-rad) expanderad översättning, alltså med gammaltestamentliga *exempla* och (möjligen) samtliga birgittacitat, liksom alla citat återgivna både på latin och fornsvenska. Handskrifterna B–E traderar denna expanderade översättning, dock utan latincitat. A representerar då följaktligen en förkortad variant av x, där dock en del flutit med som strukits i B–E.

En annan möjlighet att förklara rådande textförhållanden vore att tänka sig att den längre svenskspråkiga texten är översatt eller bearbetad från en latinsk text som är längre än texten i C 395. Versionen i C 395 skulle då behöva förklaras som en förkortad variant inom den latinska text-traditionen. Givetvis kan man även tänka sig olika typer av kontaminationer, där t.ex. förekomsten av två latinska källtexter inte kan uteslutas. Fokus ligger emellertid här på den svenska texten och det finns därför inte plats att göra någon omfattande utredning om de latinspråkiga källorna, men ett par iakttagelser bör ändå presenteras. I mitt ovan anförda arbete (Andersson 2001) noterade jag ett tydligt beroende mellan en av predikningarna i C 395 och en predikan författad av 1200-talsdominikannen Guilelmus Peraldus (a.a., s. 123). Det kunde då vara värt att undersöka om detta beroende också gäller för dekalogutläggningen. Den inkunabel, tryckt i Tübingen 1499⁴, med Guilelmus predikningar som jag undersökt för ändamålet är försedd med ett fylligt register, vilket underlättar sökningen. Det visade sig dock att just denna dekalogutläggning inte fanns där. Däremot handlar två predikningar huvudsakligen om buden, nämligen epistelpredikan till den 13:e sönd. efter Trefaldighet (sermo 84) och evangeliepredikan till den 18:e sönd. efter Trefaldighet (sermo 117). Den senare har alltså samma koppling till kyrkoåret som i C 395 och A och vissa likheter finns också när det gäller bibelcitat m.m. I det stora hela rör det sig dock om två skilda texter. De talrika citaten från kyrkofadern Augustinus reser förstås frågan om den latinska texten åter-

⁴ Jfr Collijn 1907, nr 680.

går på t.ex. Augustinus predikan om de tio buden (jfr PL 38, sp. 67 ff.), men inget sådant samband finns. Sannolikt är augustinuscitaten hämtade från flera olika håll. Andra möjligheter att söka efter källor erbjuder sig t.ex. i Bengt Ingmar Kilströms genomgång av medeltida dekalogutläggningar och dekalogpredikningar (Kilström 1958, s. 235 ff.), liksom i de utförliga registren till MHUU (bd 7–8). Särskilt kan man här ta fasta på att texten i B–D inleds med och anknyter till Matt. 19,17 i motsats till A och C 395 som i stället utgår från Matt. 22,36 ff. Det visar sig också att det finns några predikningar i C-samlingen som handlar om budorden och inleds med citatet ur Matt. 19,17 (Si vis ad vitam ingredi etc.). En av dessa finns i två identiska uppteckningar i C 10, fol. 48v–53r och C 350, fol. 272r–281r, bägge vadstenahandskrifter. Den förra är skriven av prästen Ericus Simonis (en anteckning i handskriften anger året 1434) och den senare kan dateras till perioden 1426–59 (de år skrivaren ifråga, Clemens Emikini, var verksam i klostret).⁵ Denna predikan ligger betydligt närmare versionen i C 395 än vad Guilelmus predikan gör. Men den kan inte ensam ha utgjort förlaga till vare sig C 395 eller till den fornsvenska texten. Normalmönstret är nämligen att de båda senare i det väsentligaste går ihop gentemot versionen i C 10 (och C 350). Det finns dock exempel på det omvända, alltså där den fornsvenska texten och versionen i C 10 har text som saknas i C 395, varigenom vi kan anta att bägge återgår på en gemensam förlaga.⁶ En annan budordspredikan, eller snarare längre traktat, står i den av Vadstenabrodern Jacobus Laurencii (verksam i klostret 1446–60) utskrivna handskriften C 319, fol. 355r–386v. Denna text är utbyggd med ett stort antal *exempla*, men är i övrigt av ungefär samma typ som C 10. I ingen av dessa texter finner vi de eftersökta gammaltestamentliga textställena, som ju utgör den viktigaste skillnaden mellan de fornsvenska texterna och C 395. En bit på vägen i jakten efter dessa kommer vi dock i ett par andra predikningar i C 319 (fol. 262r–264v). De har båda i princip samma innehåll, men den förra är mer katalogartad medan den andra är utbyggd på olika sätt. Här finner vi

⁵ Det bör noteras att tillägget i B–D efter själva utläggningen delvis har sin motsvarighet i ett tillägg efter budordspredikan i C 350 (fol. 281r). För rättelse av den uppgift i MHUU 4, s. 344, enligt vilken skrivaren av detta parti i C 350 skall identifieras med Clemens Petri se Hårdelin 2003, s. 36 f.

⁶ Som exempel kan nämnas ett avsnitt i A (utg. rad 119–122) som saknas i C 395, men återfinns i C 10 och C 350. I den förra handskriften står: "Item sunt nonnulli qui licet abstineant ab opere seruili in diebus festiuis insistent tamen crapule, ebrietati, deliciis et multis viciis, coreis et carnalibus cantilenis se mutuo ad libidinem prouocantes et dies et noctes in huiusmodi continuantes, qui grauius festa sanctorum violant et prophanant quam primi labori seruili insistentes" (C 10, fol. 50v). Omedelbart därefter följer citatet från Jesajas första kapitel precis som i A.

ett flertal (men inte alla) av de gammaltestamentliga *exempla* som traderas vidare i den fornsvenska traditionen. Vissa likheter till trots är det emellertid inte fråga om samma text som i någon av de hittills studerade handskrifterna. Handskriften C 319 är alltför sen för att kunna ha fungerat som källa för de gammaltestamentliga exemplen i de fornsvenska handskrifterna, i varje fall om vi accepterar Klemmings tidigaste datering av AM 787.⁷ I stället måste vi tänka oss att såväl Ericus Simonis som Clemens Emikini och Jacobus Laurencii *för dessa partier* öst ur samma källor som den nu förkomna svenskspråkiga originaltexten. Ingen av dessa predikningar har härförutom större likheter med den fornsvenska texten än vad C 395 har.

För åtminstone två av de aktuella handskrifterna kan schemat ovan ges stöd av iakttagelser i tidigare forskning. Det gäller postillehandskrifterna AM 787 och A 27. Det har nämligen visat sig att alldenstund AM 787 (bortsett från några luckor orsakade av skada) är den enda fullständiga årgången av denna postilla, är åtskilliga predikningar i andra handskrifter längre. Detta har lett flera forskare till antagandet att en nu förlorad ursprunglig postilla varit mer utförlig än versionen i AM 787. Till vissa delar skall denna längre avfattning vara traderad i A 27, låt vara att normalmönstret i denna handskrift är att texten underkastats en radikal förkortning. Den längre texten går även att avläsa i andra handskrifter, häribland i några fragment som fungerat som omslag för fogderäknenskaper liksom i en halv årgång i översättning till forndanska.⁸ Klemming, som endast noterat förkortningarna i A 27 skriver sålunda i efterordet till utgåvan:

Det visar sig af dem [fragmenten, *min anm.*], att Postillan i ursprungligt skick haft ett högst betydande omfång, och att den i första delen tryckta redaktionen [d.v.s. AM 787, *min anm.*] väl också är förkortad (SMP 2, s. 305).

Klemming tror sig även veta anledningen till att texten förkortats i vissa handskrifter, och han utgår från sin iakttagelse att fragmenten är skrivna i början av 1500-talet "med Vadstena-nunnornas stora och stadiga prentstil" till skillnad från AM 787 och A 27, vilka han menar vara utförda av manliga skrivare:

⁷ I C 319 finns ytterligare två texter om budorden (fol. 386v–390v resp. 399v–404r). Den första av dessa är ofullständig, medan den andra utgår från Matt. 22,36.

⁸ För en redogörelse för de bevarade handskrifterna till postillan (där benämnd α) se Andersson 1993, s. 24 f.

Munken-afskrifvaren har nog tyckt det vara för stort tålmodspref, att stå ut med hela den vidlyftiga boken; under det åter nunnan, hvars granna handstil erhöll förtjent beröm, troget och träget i stilla flit hållit ut till slutet (a. st.).

Bertil Ejder har i en specialstudie om den forndanska översättningen (där benämnd DaP) fördjupat analysen med särskilt hänsyn till den i vissa stycken längre, i andra stycken kortare, texten i A 27. Efter att ha noterat att dessa båda står varandra synnerligen nära liksom att ingen av dem kan ha haft AM 787 som direkt förlaga utan tvärtemot tillsammans utgör en tydligt avgränsad grupp gentemot denna, kommer han fram till följande:

De partier av DaP, som saknar motsvarighet i MP 2 [d.v.s. A 27, *min anm.*], torde kunna ge oss en rätt god föreställning om hur (den direkta eller indirekta) förlagan till DaP har sett ut (Ejder 1977, s. 72).

Om vi antar att Klemmings och Ejders iakttagelser om postillehandskrifterna också gäller för den i ett par av dessa ingående dekalogutläggningen, kommer deras rön att utgöra ett viktigt stöd för mitt antagande att den längre redaktionen av dekalogutläggningen (traderad i B–E) är mer ursprunglig än den kortare i A. Detta hindrar emellertid inte att Henning ändå kan ha rätt. Det kan ju vara så att endast vissa delar av den längre redaktionens unika partier förefunnits redan i ett nu förlorat original, medan andra lagts till sekundärt.

Birgittacitaten

Det blir alltså viktigt att ta ställning till Hennings hypotes om källorna till de tillagda birgittacitaten i gruppen B–E. Det råder ingen tvekan om att han har rätt i att dessa är avskrivna efter den fornsvenska texten, och inte från latinet. Detta ger stöd åt hans antagande att de partier i B–E som saknas i A är sekundära i texttraditionen. Men endast, och detta är Henning mycket medveten om, om textavfattningen här utskiljer sig från A på så sätt att citaten i A kan visas vara gjorda antingen från latinet eller från en tidigare version av den fornsvenska texten. Frågan behandlas här, liksom hos Henning, rätt utförligt eftersom den, tillsammans med iakttagelser om den nyfunna förlagan, utgör den metod som står tillbuds för att antingen bekräfta eller vederlägga hypotesen om en sekundär överarbetning i B–E. Själv kommer han inte fram till någon entydig slutsats när det gäller citaten i AM 787:

Som synes ha Birgittacitaten i AM 787 i dessa fall återgivits ganska fritt, varför det redan av detta skäl är omöjligt att säkert avgöra, om de äro direkt översatta från latinet eller hämtade från den svenska Revelations-texten. Alldeles utesluten torde dock den senare möjligheten ej vara . . . (s. 467).

Att skrivaren av AM 787 haft tillgång till den latinska texten menar dock Henning (a. st.) är höjt över allt tvivel, eftersom prologen till *Liber celestis*, vilken i övrigt inte traderats på fornsvenska, citeras på ett par ställen i postillan.

Diskussionen om skiktningen inom den fornsvenska texttraditionen (efter återöversättningen från latinet) av Birgittas uppenbarelser har utvecklats betydligt sedan Henning gjorde sin studie. Det tycks nu råda enighet om att texten i början av 1400-talet genomgick en språklig revision, som bl.a. gick i riktning mot ett mindre latiniserande uttryckssätt och med betydande inslag av förstärkningar och förtydliganden.⁹ Dessutom finns nu hela två böcker av uppenbarelserna (bok 5 och 7) utgivna efter en, låt vara mycket ung, handskrift (C 61, UUB) som för dessa böcker anses representera det äldre textskiktet (Morris 1991, Lindell 2000). Vi borde alltså ha större möjligheter att nå mer precisa resultat på denna punkt än vad Henning hade.

Här jämförs några birgittacitat i AM 787 med båda dessa versioner av den fornsvenska texten, liksom med latinet enligt den gängse kritiska utgåvan. Som representant för den äldsta redaktionen väljs förutom den redan nämnda C 61 även handskriften A 5b (KB)¹⁰, vilken enligt samstämmigt vittnesbörd från flera forskare skall ha denna ursprungligare språkform.¹¹ Den version som genomgått den antagna språkrevisionen representeras av de handskrifter som Klemming lade till grund för sin utgåva i BU (SFSS 14), nämligen för bok 1–3 hs A 33, och för bok 4–8 hs A 5a (bägge KB). I de fall där jämförelse varit möjlig (de två första exemplen) anförs också motsvarande passage i A 27, detta för att undersöka om det finns någon skillnad gentemot AM 787.

⁹ För en sammanfattande diskussion med utförliga litteraturhänvisningar om utvecklingen av den fornsvenska texten av uppenbarelserna se Wollin 1991. Här kan tilläggas att J. Carlquist visat att några uppenbarelser i handskriften A 54 (KB) representerar den primära översättningstraditionen (Carlquist 1997).

¹⁰ Handskriften citeras från M. Wesséns facsimile-edition av år 1949.

¹¹ Wollin 1991, s. 421 med hänvisningar. Tyvärr finns det ingen möjlighet att jämföra med den äldsta svenskspråkiga handskriften, cod. Oxenstierna (A 110, Kungl. biblioteket), då AM 787 inte anför några citat ur de där avskrivna uppenbarelserna. Det enda undantaget är ett citat ur I:28, vilket diskuteras av Henning (a.a., s. 470 f.).

I. Ur vii:4

AM 787

Mins hierta høxta luste ær at gifua allom søkiandom ok hedrandom minna helgha manna stadha ok helga doma æuærdelikin løøn / eptir thera vilia ok tro / ok ærfuodhe som them søkia (fol. 18v; jfr SMP 1, s. 51 f.)

A 27

Mins hiärta höxte luste är at gifua allom sökiandom och hedrandom minna helgra manna stadha. ok helghodoma äuärdhelikin lön epte thera vilia oc tro. ok ärfuodhe som thöm sökia (SMP 2, s. 42 f.)

Äldre skikt (C 61)

Myns hiärtha høxta lwste är ath geffwa äwärdhelikin lön allom sökian- dom myna hälga manna stadha och hedrandhom thera hälgha doma [...] äpther thera vilia och troo och ärfwodhe som sökia hälgha män (Lindell 2000, s. 143)

Yngre skikt (A 5a)

Mins hiärta högxste luste är at giua äuerdhelik lön allom sökiandom minna hälghra manna stadha ok hedhrandom thera hälghodoma [...] äptir thera vilia ok tro ok äruodhe som sökia hälgha män (BU 3, s. 238)

Latin

Summa delectacio cordis mei est omnibus visitantibus loca sanctorum meorum et honorantibus reliquias eorum [...] secundum voluntatem et fidem et labores visitantium ea (Rev. vii:4 § 6)

II. Ur vii:30

AM 787

Tanta est superbia vestra quod si possitis ascendere super me libenter faceretur Swa mykin ær idhur högfærdh at vm j formatten at vpfara ouir mik gerna giordhin j thet (fol. 67r-v; jfr SMP 1, s. 197)

A 27

swa mykin är idhur högfärdh, at vm i formattin giärna vpforin i iuir mic (SMP 2, s. 149)

Äldre skikt (C 61)

Vthan swa stoor är edher högfärdh ath förmatthen j opfara öffwer mich j giordhen thet gerna (Lindell 2000, s. 224)

Yngre skikt (A 5a)

Wtan swa stor ok mykyn är jdhir höghfärdh at formattin j at opfara owir mik j giordhin thet gerna (BU 3, s. 294)

Latin

Sed et tanta est superbia vestra quod si possitis ascendere super me libenter faceretis (Rev. vii:30 §10)

Av exemplen framgår ett par saker. För det första noterar vi den stora likheten mellan AM 787 och A 27, varigenom dessa ofta går ihop gentemot övriga. I det första exemplet märks det tydligast i de två parallella med objekt utbyggda satsförkortningarna ("allom sökiandom" etc.). I det andra exemplet konstruerar postillorna konditionalsatsen med subjunktion, medan uppenbarelsena har frågeformad konditionalsats. Det torde vara rätt problemfritt att slå fast att citaten i postillorna inte är översatta direkt efter den latinska texten, detta oaktat att ett av citaten i AM 787 inleds på latin (se vidare om detta nedan). Redan i dessa korta exempel är den verbala överensstämmelsen med den fornsvenska texten för stor för att ett separat översättningsföretag skulle vara förhanden. Antagandet får säkrare grund i de längre exempel som anförs nedan. Däremot går det knappast i dessa båda exempel att tydligt knyta citaten i postillorna till någon av de båda redaktionerna av uppenbarelsena. Den enda skillnaden mellan dessa är i uttrycket "stoor" / "stor ok mykin" i det andra exemplet. Här följer visserligen postillorna det i A 5a tillagda "mykin", men det torde vara svårt att dra några slutsatser utifrån två adjektiv som ligger varandra så nära i betydelse och stil, i varje fall om inte ytterligare bevis kan presenteras. I själva verket finns det exempel som talar i motsatt riktning, alltså att citaten i AM 787 följer det äldsta skiktet:

III. Ur II: 25

AM 787

swa styrkir reen vili nar mannen vil enkte vtan thet gudhi tilhøre / oc æruodhe enkte vtan til gudz hedhir ok at astunda at vtga af værildinne oc vara medh gudhi / thenne vili styrkir mannen ok øker gudz ælzsckogha oc gør værildena honum ledha oc størkir tolamodh ok hop til at fa himerikis æro Swa at mannen vmfægna al tilkomande ting gladlica (fol. 37v; jfr SMP 1, s. 100)

Äldre skikt (A 5b)

Swa styrke ren vili först thy at vm mannin vil änkte vtan thet gudhi tilhøre ok ärwodha änkte vtan til gudhz hedher ok astunda medh astundan at wtga aff werlinne ok wara medh gudhi Thänne vili styrke mannin ij godho øke gudz älsckogha ok gør werlinne ledha Styrke thulumodh ok gifwir hop at faa äwerdelika äro Swa mykit at mannin vmfämne gladhlika al tilkomande thing (fol. 28r; facs., s. 69b)

Yngre skikt (A 33)

Swa styrke ren vili Först thy at vm mannin vil til änkte annat lifwa vtan til thet som gudhi til höre ok äruodha änkte vtan til gudz hedhir ok astunda medh alle astundan at vt gaa af wärldinne ok wara medh gudhi Thänne vilin styrke mannin j godhe ökir gudz älskogha ok gör wärldinna honom othäkka ok ledha styrker tholomodh ok gifwir hop at faa äwerdhelika äro swa mykit at mannin vndfaar ok lidhir gladlika al til komandhe hardh thing (BU 1, s. 282)

Latin

Sic voluntas pura primo confortat. Nam si homo nichil velit nisi que Dei sunt nichil laborat nisi ad honorem Dei toto desiderio desiderat exire de mundo et esse cum Deo, hec voluntas confortat hominem in bono, augmentat amorem Dei, facit ei mundum vilescere, pacienciam fortificat et spem glorie adipiscende roborat in tantum quod omnia aduenienciam hilariter amplectitur (Rev. II: 25 § 9–10)

IV. IV: 23

AM 787

Siundatidh giuir han astundan at vilia dø / oc vara medh christo hældir æn hafua værdlinna sælikhet oc smittas j henne / Twært amot gør ondir ande siw ond ting fførst gør han mæniskione værlidenna søta oc himerikis astundan ledhesama Annantidh æggjar han astunda værlidz hedhir oc glöma sik siæluom Tridhia tidh vpuækkir han hat j hiertano ok otolomodh fiærdatidh gør han mannin thurughan mot gudhi oc hardan j ty onda som han gripir ffæmta tidh æggjar han at vrsaka synde oc rækna them litzla Siættatidh æggjar han til hugxsins lætlikhet oc alla kötsins orenlikhet / Siundatidh inskiutir han langx liffs hop oc blygdh at vidhirga synde j scriptamalom (fol. 603; jfr SMP 1, s. 173 f.)

Äldre skikt (A 5b)

Siundha tidh gifuir han astundan at vilia sundirlösas ok vara medh christo hällir än hafua framgang ij värdlinne ok smittas ij hænne Swa thwært amot gør ondir ande annor siu thing Först gör han mannom werdlinna søta ok himerike ledhsamt Annantidh äggja han at astunda hedhir ok glöma sik siälfwm Thridiatidh vpuække han hat ok othulumodh ij hiärtano Fiærdhatidh gör han människionna diärfwa mot gudhi ok hardha ij thy illo som han gripir Fæmtatidh äggja [han] at slätta syndenna ok orsaka them Siättatidh inbläse han hugsins lætlikhet älla kötsins orenlikhet Siundatidh gifuir han hop at lifua länge ok blygdh ok räddogha at vidhirga syndena (fol. 69r; facs., s. 151a–b)

Yngre skikt (A 5a)

Siunda tidh giuir han astundan at gärna vilia sundirlösas oc döö aff värl-

dinne oc vara mz christo hällir än hua framgang j världinne oc smittas j hænne Swa thwärt amot gör ondir ande annor siw thing Först gör han mannenom världinna söta oc kära ok himerike ledhsampt Annantidh äggiar han at astunda hedhir oc glöma sik siäluom Thridhiatidh opuäkke han hat oc otholemodh j hiärtano Fiärdatidh gör han mäniskiona diärfua mot gudhi oc hardha j thy ondo som hon gripir Fämptatidh äggiar han oc radhir til at slätta syndenar ok orsaka thom oc halda for änkte Sätia tidh inskiutar han hugxsins ostadhughet oc kötsins orenlikhet Siunda tidh giuir han hop oc tröst at liua länge oc blygdh oc räddogha at vidhirga oc scripta syndirna (BU 2, s. 59)

Latin

Septimo donat desiderium velle dissolui et esse cum Christo, magis quam in mundo prosperari et inquinari. Ita econtra spiritus malus facit alia septem. Primo facit mundum esse suauem, et celestia fastidire. Secundo facit appetere honores et sui ipsius obliuisci. Tercio excitat in corde odium et impacienciam. Quarto facit contra Deum audacem et in conceptibus animi sui pertinacem. Quinto facit leuigare peccata sua et excusare. Sexto inspirat leuitatem animi omnemque carnis impuritatem. Septimo inspirat spem diu viuendi verecundiamque confitendi. (Rev. IV:23 § 27–31)

I dessa båda fall gör vi en viktig iakttagelse. AM 787 saknar de flesta av de tillägg eller ändringar (understrukna) som görs i den yngre redaktionen av uppenbarelserna. Tendensen är så tydlig att den inte gärna kan ges någon annan förklaring än att uppenbarelserna i det nu förlorade originalet gjorts efter en version som föregår den antagna språkrevisionen. När vi nu också noterat att birgittaciteten i A 27 genomgående i stort sett följer AM 787 gentemot citaten i uppenbarelserna, och när vi också noterat att det finns tillägg i gruppen B–E som måste vara ursprungliga, kan vi med betydande säkerhet slå fast att Hennings hypotes om en sekundär överarbetning i B–E (liksom i postillan) är felaktig. Ett sista och avgörande bevis skulle kunna vara att andra unika citat i A 27 än dem som Henning studerat också ansluter sig till den primära redaktionen av uppenbarelserna. Ett par sådana möjligheter till jämförelse erbjuder sig, vilka samtidigt bekräftar det antagna förhållandet. Jfr:

A 27

Oc mädhan mic spardhis ey af obryghilsom tha iac var i världinne ... (SMP 2, s. 199)

Äldre skikt (A 5b)

Oc mädhan ey spardhis obrygdilsa ordh vidh mik nar iak war ii wärdlinne ... (fol. 5v–63; facs.-utg., s. 24–25)

Yngre skikt (A 33)

Ok mädhan ey spardhis obrygdilsa oc smälikin ordh vidh mik nar iak war j wärldinne ... (BU 1, s. 208)

Latin

et si michi de verbis improprietatis non parcebatur, dum eram in mundo... (Rev. I:59 §36)

A 27

Jak hängde a korsseno mz thiufuum oc röfuarom (SMP 2, s. 199)

Äldre skikt (A 5b)

Ok hängdhe medh thiufwom ok röfwarom a korseno (fol. 6r; facs.-utg., s. 25)

Yngre skikt (A 33)

iak hängde mz twem röuarom a korseno (BU 1, s. 208)

Latin

et pendebam cum furibus et latronibus in cruce (Rev. I:59 §37)

Resultaten av denna genomgång kan sammanfattas enligt följande. Det normala är att bägge postillorna citerar Birgitta på ett likartat sätt. Dessa båda går ihop mot alla tre (en latinsk och två fornsvenska) uppenbarelseversioner. Detta är på inget sätt ägnat att förvåna. Det är naturligt att citaten, språkligt och i viss mån även innehållsligt, anpassas till den kontext (i detta fall en homiletisk) där de är tänkta att ingå. Detta har påvisats tidigare, både när det gäller latin och fornsvenska¹² och innebär på inget sätt en lägre uppfattning om den citerade textens auktoritet. En del av citaten i AM 787 återger inledningsorden först på latin, varefter översättningen vidtar. Detta kan dock inte tas till intäkt för att citaten översatts direkt från latinet. Här ansluter sig bruket i AM 787 i stället till det allmänna bruket i denna handskrift, där även bibeln och en del kyrkofäder citeras på liknande sätt. Först latin, därefter fornsvenska där texten ofta (men inte alltid) går längre än latinet. Att enstaka birgittacitat i AM 787 kan vara utarbetade direkt från latinet, som t.ex. de som hämtats ur prologen till revelationerna (jfr ovan), rubbar inte helhetsintrycket, utan bekräftar snarast uppfattningen att prologen inte traderades på svenska under medeltiden, bortsett från ett fragment (Liedgren 1961).

Det andra viktiga resultatet är att citaten i det nu förlorade originalet, sådan deras utformning kan avläsas i AM 787 och A 27, snarast ansluter sig

¹² Andersson 2001, s. 177–182; 2003, s. 320, 326 f.

till den äldsta redaktionen av uppenbarelserna. Om detta kan visas gälla generellt kan det bli en viktig instans när det gäller dateringen av den nu förlorade, längre postillan, liksom förstås för den i postillan ingående dekalogutläggningen. Allmänt sett brukar den språkliga revideringen av uppenbarelsernas fornsvenska text hänföras till början av 1400-talet. Elias Wessén skriver: "omkring år 1400" och Inger Lindell "strax efter 1400 och framåt 1420-talet".¹³ En rimlig gissning kunde därför vara att det nu förlorade originalet kan ges en datering till tidsrymden mellan ca 1384 (årtalet för klostrets officiella invigning) och ca år 1400 eller strax därefter.

*

På frågan om den svenska texten blir längre eller kortare måste alltså svaret bli att den blir kortare, detta trots att den längre texten endast finns bevarad i yngre handskrifter. Texten blir alltså kortare när det gäller innehållet. Frågan är om detsamma gäller själva det språkliga uttrycket, stilen. I ett annat sammanhang har jag redogjort för en textförändringsteori (där applicerad på folkspråklig uppbyggelselitteratur av liknande slag som här) som innebär en innehållslig reduktion och en språklig expansion.¹⁴ Det senare sker ofta i form av olika typer av förstärkningar, dubbleringar m.m. Det är dock svårt att utföra en sådan undersökning på den här aktuella texten eftersom både A å ena sidan och B–E å den andra är sekundära i förhållande till originalet, fastän på olika sätt. Men eftersom handskriften AM 787 har givits den tidigaste dateringen kan vi lika fullt hypotetiskt anta att en sådan textförändring skulle kunna vara avläsbar i B–E gentemot A. Det gäller vidare att endast jämföra avsnitt som (förutom de eftersökta *skillnaderna*) också uppvisar betydande *likheter* mellan texterna.¹⁵ Resultatet är inte entydigt och knappast helt övertygande, men en tendens till *viss* språklig expansion (exempel från B) kan konstateras. Jfr:

A. Jeroboam konungir dyrkadhe afgudh mot tesso budordeno (rad 51 f.)
 B. Jeroboam konungir syndadhe oc dyrkadhe afgudh mot thesso gudz budordhe (SMP 2, s. 164)

A. thu scalt ey næmpna thins gudz nampn fafænglica (rad 63)
 B. thw skalt ey taka älla næmpna thins gudz nampn fafænglica (SMP 2, s. 165)

¹³ Wessén 1976, s. 50; Lindell 2000, s. 84.

¹⁴ Andersson 1993, kap. 2 (s. 98 ff.).

¹⁵ Jfr den "filologiska grundregel" som föreläs i Andersson 1997, s. 14 f.

A. glöm ey thinna modhor graat (rad 108)

B. glöm ey thinna modhir grat ok värk (SMP 2, s. 168)

Metodiskt är det heller knappast tillfredsställande att förklara vissa amplifikationerna som tillägg gjorda i en fortlöpande textförändring, när vi samtidigt vet att det förlorade originalet i andra avseenden haft en längre text. Det bör dock påpekas att det expanderade språkliga uttrycket i inget av dessa fall har stöd i den latinska källtexten i C 395.

Sammanfattning

Undersökningen har visat att handskrifterna till den fornsvenska budordsutläggningen bär vittne om existensen av en nu förlorad svenskspråkig text som varit längre än någon av de bevarade versionerna. Samuel Hennings tes om en sekundär överarbetning har därigenom kunnat tillbakavisas. I de fall (A och B) där utläggningen ingår i en postilla har iakttagelsen vidgats till att gälla också denna postilla. Den förlorade originaltexten bör ha tillkommit någon gång i slutet av 1300- eller början av 1400-talet. Det bör ha varit fråga om en utförlig predikosamling på svenska med långa utläggningar knutna till samtliga kyrkoårets söndagar. Insprängd i denna har (sannolikt till den 18:e sönd. efter Trefaldighet) vår budordstext stått.

Varför skrevs då en sådan postilla i Vadstena kloster vid den tidpunkten? Svaret är egentligen rätt givet. Efter att klostret officiellt invigts år 1384 kom brödernas och systrarnas verksamhet i gång på allvar. De förra skulle ju ansvara för gudstjänstfirandet, administrera de heliga nådemedlen, höra bikt m.m. Men de skulle även enligt uttryckliga stadganden i klosterregeln och andra dokument predika, både för systrarna och för tillströmmande menighet. Förhållandevis detaljerade föreskrifter ges om innehållet i dessa predikningar. Även om det mesta av den homiletiska litteraturen och de homiletiska hjälpmedlen normalt skrevs och finns bevarat i latinspråkiga handskrifter, bör det rimligtvis ha funnits ett behov även av ett lättillgängligt hjälpmedel på svenska. Postillornas innehåll svarar också mot de krav på religiös undervisning som finns uttryckta i regelverket.¹⁶ Men som all god litteratur var inte heller denna text beräknad på endast en typ av användning. Den kom också att ingå i den gradvis framväxande mängden svenskspråkig uppbyggelselitteratur.

¹⁶ Andersson 2001, s. 121 ff. För regleringen av predikoverksamheten se Andersson & Borgehammar 1997, s. 210 ff.

Om detta vittnar inte minst att den traderas vidare i handskrifter som bär en omisskännlig prägel av att ha producerats för och använts i systrakonventet.¹⁷

Frågan om handskrifternas datering har tyvärr inte kunnat behandlas här, utan jag har normalt accepterat de förslag som givits av andra forskare. Huvudresultatet, det om den svenska textens utveckling, skulle dock knappast rubbas om man nödgades modifiera dateringarna ett eller annat decennium. För den i studien centrala handskriften AM 787 hade det måhända varit önskvärt att kunna ge en mer precis datering än de båda av Klemming föreslagna. Jag tillåter mig dock att uttrycka en förhoppning om att kunna bidra till detta i samband med den nyutgåva av hela postillan i AM 787 som jag f.n. arbetar med.¹⁸

Inte heller har förhållandena inom gruppen B–E detaljstuderats, utan här torde det räcka med en hänvisning till Hennings grundliga framställning. När det gäller relationen mellan C och D refererar Henning som vi sett ett antagande som görs av både Klemming och Geete att den senare vore en direkt avskrift av den förra. Återstår nu endast att ta ställning till detta. Iakttagelsen kan ges ett visst stöd när det gäller vissa av Birgittas uppenbarelser vilka också traderats i dessa handskrifter. Jostein Gussgard påpekar således de stora likheterna mellan C 61 och A 33 i den tredje boken av uppenbarelserna, och antyder också möjligheten att den förra kan vara avskriven efter den senare (1961, s. 29). Ett närmare studium undanröjer varje tvivel om en förlagerrelation mellan C och D. Dessa båda följer varandra ordagrant och går alltid ihop gentemot B och E. Det finns även exempel på gemensamma felaktigheter. Jfr:

C

I thy budhordheno som sanctus augustinus sighir ffor biwdz al afgudha dyrkan som är hedhna manna idhna ok alla diäfla samsät som är trulkarla ok trokonor ok koklara idhna (fol. 11v; cit. efter SMP 2, s. 299)

D

J ty budordino Som sanctus augustinus siger forbiudz all affguda dyrkan Som ær hedna manna ydna Och alla dieffla samsæth Som ær trvlkarlar och trvlkonar och koklara ydna (C 61, pag. 116)

¹⁷ Se även Andersson, *forthc*.

¹⁸ Möjligen kan därigenom något av det som den store föregångsmannen när det gäller medeltidspostillornas utforskande, prof. Bertil Ejder, efterlyser, bli verklighet: "Ett noggrant studium av handskriften skulle kanske kunna leda till en något mer preciserad uppfattning av tiden, platsen och omständigheterna vid dess tillkomst. /.../ En nyutgåva vore av alla dessa skäl motiverad" (Ejder 1980, s. 60 not 3). Jag kan dock redan nu förutskicka att preliminära resultat pekar mot att det senare av Klemmings dateringsförslag (mitten av 1400-talet) tycks ha mer fog för sig än det tidigare.

Att de fetlagda orden "är" i bägge avskrifterna är omöjliga i det syntaktiska sammanhanget är uppenbart. Orden saknas också i övriga avskrifter.

Litteratur

- Andersson, R. 1993: *Postillor och predikan. En medeltida texttradition i filologisk och funktionell belysning* (Runica & Mediævalia. Scripta minora 1), Stockholm.
- Andersson, R. 1997: "Den medeltida vidimationen. En förbisedd källa för filologisk spekulation", *Till Barbro. Texter och tolkningar tillägnade Barbro Söderberg den 23 september 1997* (Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet 45, red. R. Andersson och P. Åström), s. 11–22. Stockholm.
- Andersson, R. 2001: *De birgittinska ordensprästerna som traditionsförmedlare och folkfostrare. En studie i svensk medeltidspredikan på den 8:e söndagen efter tre-faldigheten* (Runica & Mediævalia. Scripta minora 4), Stockholm.
- Andersson, R. 2003: "Birgittas revelationer i Vadstenabrödernas predikningar", *Birgitta av Vadstena, pilgrim och profet* (red. P. Beskow), s. 315–332. Stockholm.
- Andersson, R. *forthc.*: "From Popular Preaching to Monastic Reading", föredrag vid symposiet *700 Years of Birgittine Spirituality and Culture*, Vadstena 4–9 aug. 2003 (beräknas utkomma under 2004).
- Andersson, R. & Borgehammar, S. 1997: "The Preaching of the Birgittine Friars at Vadstena Abbey (ca 1380–1515)", *Revue Mabillon. Nouvelle série* 8 (bd 69), s. 209–236.
- BU = *Heliga Birgittas uppenbarelser*, bd 1–4, utg. G. E. Klemming 1857–62 (SFSS 14:1–4). Stockholm.
- Carlquist, J. 1997: "Birgittauppenbarelserna i Cod. Holm. A 54 – deras användning och deras ställning i texttraditionen", *Studier i svensk språkhistoria* 4 (Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet 44, red. P. Åström), s. 35–43. Stockholm.
- Collijn, I. 1907: *Katalog der Inkunabeln der Kgl. Universitätsbibliothek zu Uppsala*. Uppsala.
- Ejder, B. 1977: "Om den medeltida danska postillan i cod. GkS 1390, 4:0 (DaP), och dess ställning i nordisk tradition", *Kyrkohistorisk årsskrift* 76, s. 67–92.
- Ejder, B. 1980: "Bibellatin och bibelsvenska. Textkritiska problem i senmedeltida predikolitteratur", *Studier i nordisk filologi* 62, s. 57–71. Helsingfors.
- Geete, R. 1903: *Fornsvensk bibliografi* (SFSS, ser. 4, bd 2), Stockholm.
- Gussgård, J. 1961: *To fragmenter på svensk av den hellige Birgittas skrifter* (SFSS 67). Stockholm.
- Henning, S. 1954–56: *Siælinna thrøst. Kritisk upplaga* (SFSS 59), Stockholm.

- Henning, S. 1960: *Skrivarformer och vadstenaspråk i Sælinna Thrøst. En textkritisk och filologisk undersökning* (SFSS 66), Stockholm.
- Härdelin, A. m.fl. 2003: *I Kristi och hans Moders spår. Om stationsandakter i Vadstena kloster. Textutgåvor och analyser* (Runica & Mediævalia. Scripta minora 8). Stockholm.
- Kilström, B. I. 1958: *Den kateketiska undervisningen i Sverige under medeltiden* (Bibliotheca theologiae practicae 8). Lund.
- Klemming, G. E. 1871–73 (utg.): *Själens tröst. Tio Guds bud förklarade genom legender, berättelser och exempel* (SFSS 19), Stockholm.
- Klemming, G. E. 1877–78 (utg.): *Klosterläsning* (SFSS 22), Stockholm.
- Liedgren, J. 1961: "Magister Matthias' svenska kungörelse om Birgittas första stora uppenbarelse. Ett förbisett dokument i riksarkivet", *Meddelanden från svenska riksarkivet för år 1958*, s. 101–116, Stockholm.
- Lindell, I. 2000: *Heliga Birgittas uppenbarelsen bok 7 efter Cod. Ups. C 61. Diplomatisk utgåva med kommenterande inledning* (SFSS 84), Stockholm.
- MHUU = *Mittelalterliche Handschriften der Universitätsbibliothek Uppsala*, bd 1–8 (Acta Bibliothecae R. Universitatis Upsaliensis xxvi), Uppsala 1988–95.
- Morris, B. 1991: *Book V of St Birgitta's Uppenbarelsen edited from MS Cod. Ups. C 61* (SFSS 80), Stockholm.
- PL = *Patrologiae cursus completus. Series latina* 1–, utg. J. P. Migne et al. (1844–). Paris.
- Rev. I, II, IV, VII = *Sancta Birgitta. Revelaciones*, del I utg. C.-G. Undhagen 1978, del II utg. C.-G. Undhagen & B. Bergh 2001, del IV utg. H. Aili 1992, del VII utg. B. Bergh 1967 (SFSS, ser. 2, bd VII:1–2, 4, 7), Stockholm.
- SFSS = Svenska Fornskriftssällskapets samlingar.
- SMP = *Svenska medeltidspostillor*, del 1 utg. av G. E. Klemming 1879 (SFSS 23:1), del 2 utg. av dens. 1880 (SFSS 23:2), Stockholm.
- Stähle, C. I. 1956: *Ett fragment av den fornsvenska birgittaöversättningen* (Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Filologiskt arkiv 2), Stockholm.
- Thorén, I. 1942: *Studier över Själens tröst* (Nordiska texter och undersökningar 14), Uppsala.
- Wessén, E. 1976: *Svensk medeltid. En samling uppsatser om svenska medeltidshandskrifter och texter. III. De fornsvenska handskrifterna av Heliga Birgittas Uppenbarelsen* (Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar. Filologisk-filosofiska serien 16), Stockholm.
- Wessén, M. (utg.) 1949: *Revelationes S. Birgittae. Translatio suecana* (Corpus codicum suevicorum medii aevi X), Köpenhamn.
- Wollin, L. 1991: "Två språk och flera skikt: uppenbarelsernas texttradition", *Birgitta, hendes værk og hendes klostre i Norden* (red. T. Nyberg), s. 407–434, Odense.

Textutgåvor

Inledning

Den fornsvenska texten utges diplomatariskt efter AM 787, 4°, fol. 99r–101v. Förkortningar upplöses och markeras med kursivstil, utom för det i texten insprängda latinet. Standardiserade upplösningar av frekventa förkortningar har alltid stöd i utskrivna former. Originallets interpunktion bibehålls liksom bruket av versal/gemen. Den latinska texten utges efter C 395, fol. 138r–140r (predikans inledning på fol. 138r tas inte med). Förkortningar upplöses utan särskild markering till normal medeltidsortografi. Interpunktion normaliseras liksom bruket av versal/gemen. För bägge utgåvorna gäller att textkritiska anmärkningar anförs i notapparaten medan citerade källor redovisas separat med hänvisning till radnummer.

Bilaga 1

Dicit ergo: Quid est mandatum etcetera, vbi nota quod decem sunt mandata Dei¹, que numerantur Exo xx, vbi dicitur: Non habebis deos alienos coram me, non assumas nomen Dei tui in vanum, memento vt diem sabbati sanctifices, <hones patrem et matrem tuam>², non occi-
 5 des, non mechaberis³, non furtum facies, non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium, non concupisces domum proximi tui nec desiderabis vxorem eius.

Primum ergo mandatum est: Non habebis deos alienos coram me, vbi prohibentur (138va)⁴ omnes prophane pacciones demonum, siue sint
 10 incantaciones verborum, siue per inspectiones⁵ carecteris vel ymaginum, siue per immolaciones sacrificiorum, siue sint ad transmutacionem naturarum, vt dicunt magi pharaonis, siue si<n>t⁶ ad ludificacionem sensuum, vt faciunt ystriones, siue sint ad inuestigacionem futurorum contingencium. Crimina ista vocat Augustinus pacciones demonum. In tali-
 15 bus enim attribuitur creature, quod debet attribui creatori et ideo tales peccant contra primum mandatum et eciam omnes⁷ supra. Alius⁸ diligit peccatum contra primum mandatum et colit ydola. Augustinus: Hoc ab homine colitur, quod pre ceteris diligitur. Non igitur colit vel diligit
 20 vnum deum sed plures, qui amat excellencias diuicias vel carnales inmundicias. Vnde Augustinus: O Domine, minus amat te, qui aliquid tecum amat quod non propter te amat. Cris<ostomus>: Pro quanta parte magis est ad hanc⁹ rem cor tuum, pro tanta minus est ad Deum. Et sic in primo mandato precipitur humilis adhoracio summe maiestatis et prohibetur inhonoracio.

25 Secundum est: Non assumas nomen Dei tui in vanum. Non enim habebit Deus insontem eum, qui assumpserit nomen Dei sui frustra, vbi precipitur fidelis confessio veritatis (138vb) et prohibetur abnegacio veritatis. Nomen enim Dei in vanum assumit, qui hoc sine debita reue-

¹ Härefter vbi expungerat hs.

² Uteglömt hs; supplerat från huvudtexten, rad 63.

³ Först felskrivet, bokstäverna me tillskrivna över ordet hs.

⁴ Nota hic de mandatis tillskrivet högst upp på sidan hs.

⁵ Så ms; texten i handskrifterna C 10 och C 350 (se ovan) har på motsvarande ställe inscriptions.

⁶ sit hs.

⁷ Med bokstaven i skriven ovanför nasalstreck; läsningen omnis förefaller dock mindre sannolik.

⁸ Föregås av överstruket alius.

⁹ Ordet tillagt över raden och här insignerat hs.

rencia nominat vel per hoc sine rationali causa iurat et maxime si periuret. Vnde Jer iiiii: Iurabis in veritate et iudicio et iusticia, vbi dicit Glosa, quod iuramentum debet habere tres comites¹⁰, scilicet veritatem, iudicium et iusticiam. Primo veritatem, vt homo in iuramento non neget verum nec affirmet falsum nec asseret scienter dubium, quia sermo indicatiuus est eorum, que sunt in corde. Item iuramentum debet esse cum iusticia, quod non sit contra mandatum diuine legis nec contra preceptum ecclesie nec in dispendium salutis proprie vel aliene et qui contra ista tria iurat, dupliciter peccat, quia iurat et quia periurat. Item in iuramento debet esse iudicium, id est discrecio veritatis, et iusticia, scilicet vtrum verum sit iuramentum vel falsum, justum et iniustum, fructuosum et infructuosum et iurantem absque iudicio discernentem inter ista tria non habet Deus insontem, quia iuramentum debet esse ad promouendum bonum et ad conseruandam fidelitatem ad ineundum in tutam pacem. Ecc xxiii: Iuracioni non assuescat os tuum multi casus in illa. Sequitur: Vir multum iurans replebitur iniquitate et non discedet a¹¹ (139ra) domo sua plaga.

Tercium est¹²: Memento vt diem sabbati sanctifices, id est diem dominicam et omnia alia festa, in quibus mandat ecclesia cessare ab operibus seruilibus, id est mechanicis, que sunt septem.¹³ Agricultura¹⁴, que comprehendit omnem modum¹⁵ colendi terram. Lanificium, quod consistit in omni genere vestimentorum. Venacio, que comprehendit omnem modum pistorum, cocorum, piscatorum ad paranda cibaria. Nauigacio, que comprehendit omne opus nautarum in mari et omne opus meticionis. Medicina, que consistit in conficiendo pingmenta¹⁶ et huiusmodi. Theatrica, que comprehendit omnem artem ludi et iocunditatis. Fabricacio, siue sit in materia ferrea¹⁷, lignea vel lapidea. Sed hic nota, quod illa, que sunt continue necessitatis non prohibentur, in quantum sint necessitatis non prohibentur. Item in complecione istius mandati tria debent esse. Diuina vacacio conuertens animam ad Deum summe diligendum, quod fit meditando¹⁸, orando, exultando, legendo, psallendo, sacrificium offerendo et diuinam legem adimplendo, et imitacio

¹⁰ Ändrat från committes och skrivet över detta ord hs.

¹¹ Härefter i radslut överstruket och expungerat domo hs.

¹² Ordet skrivet över raden hs.

¹³ Nota hic de artibus mechanicis tillskrivet högst upp på sidan hs.

¹⁴ Härefter överflödigt et hs.

¹⁵ Bokstaven d tillagd över ordet och här insignerad hs.

¹⁶ D.v.s. pigmenta.

¹⁷ Härefter expungerat siue hs.

¹⁸ Bokstäverna do tillskrivna över ordet och här insignerade hs.

Christi in bonis operibus, scilicet misericordie, non est cessatio¹⁹ ab opere seruili, que reddit cor purum et mundum. (139rb)

Quartum²⁰ est: Honores patrem et matrem tuam etcetera. Hic intel-
 lige patrem personam generantis, instruensis et educantis et secundum
 65 hoc debetur ei triplex honor et reuerencia. Ecc vij: Honora patrem tuum
 et gemitus matris tue ne obliuiscaris; memento quoniam nisi per illos
 non fuisses. Obediencie Eph v: Filii obedite parentibus vestris in Domi-
 no, hoc enim iustum est etcetera. Ecc iij: Fili suscipe disciplinam²¹ patris
 et ne contristes eum in vita illius. Eiusdem vij: Retribue illis scilicet patri
 70 et matri quomodo illi tibi. Non solum honorandus est pater carnalis sed
 etiam spiritualis vt prelatus quilibet. Vnde apostolus Ro xiii: Omnis
 anima potestatibus sublimioribus subdita sit; non enim est potestas nisi a
 Deo²²; que autem sunt, a Deo ordinate sunt; itaque qui resistunt potes-
 tati, Dei ordinacioni resistunt; qui autem resistunt, ipsi dampnacionem
 75 sibi acquirunt.

Quintum²³ est: Non occides. Hic prohibetur omnis ira vel iniuria pro-
 rumpens iniurias, preempticias naturalis vite vel incolumis, que fit per
 verbera et vlnera. De pena delinquentium contra hoc Gen ix: Qui
 effuderit sanguinem humanum, fundetur (139va) sanguis illius. Apo xiiij:
 80 Qui in gladio occiderit, in gladio oportet eum occidi. Item prohibetur
 hic vite²⁴ iniuria, que fit per contumeliam²⁵, odium occultum vel aper-
 tum. Primo Io iij: Qui odit fratrem suum, homicida est et scitis, quod
 omnis homicida non habet vitam eternam in se manentem. De hiis Mt v:
 Audistis quia dictum est antiquis "non occides", ego autem dico vobis
 85 "omnis qui irascitur fratri suo, dignus erit iudicio", id est qui voluntatem
 nocendi proximo suo habet in animo, reus erit, vt iudicium diuinum
 feratur²⁶ contra eum. Qui autem dixerit "raca", reus erit consilio, scilicet
 quod alii dampnacioni eius consenciant. Qui autem dixerit "fatue", reus
 erit gehenne ignis, scilicet quando hoc facit cum animi desideracione.

90 Sextum: Non mechaberis. Dixit beatus Augustinus, quod hic pro-
 hibetur omnis²⁷ illicitus vsus membrorum, qui fit ad prouocacionem libi-

¹⁹ Slutet av ordet skrivet helt intill ett (lagat?) håll i papperet och därför otydlig; möjl. står cessare.

²⁰ Precipitur pietas ad parentes et prohibetur inhonoracio tillskrivet högst upp på sidan hs.

²¹ Rättat från discipe hs.

²² Orden nisi a Deo tillskrivna över raden och här insignerade hs.

²³ Precipitur mansuetudo et prohibetur iracundia tillskrivet längst ned på sidan hs.

²⁴ Härefter uttraderat ord hs.

²⁵ Härefter tillagt i början av raden bokstaven s eller l; möjl. förkortningstecken (sue?).

²⁶ Bokstaven r ändrad från annan bokstav; ordet föregås av uttraderat ord hs.

²⁷ Ordet tillskrivet över raden och här insignerat hs.

dinis²⁸ cum impugnatione castitatis et hoc fit sex modis, scilicet per adulterium, fornicacionem, meretricium, stuprum, sacrilegium, incestum et peccatum contra naturam, et omnis actus, qui est in experientia (139vb) libidinis, quocumque modo cogitetur, prohibetur hic, nisi fiat in forma 95 matrimonii. De pena peccantium contra hoc Apo ij: Qui mecantur, in tribulacione maxima erunt, nisi penitenciam egerint. Eiusdem xxj: Pars illorum erit in stagno ardenti igne et sulphure, quod est mors secunda.

Septimum est: Non furtum facies. Furtum est contrectacio rei aliene inuito possessore ex cupiditate, siue fit per fraudem siue per rapinam 100 siue per furtum siue per vsuram. Hinc dicitur Ysa²⁹ xxxij: Ve qui predaris, nonne ipse predaberis. Sequitur: Cum consumaberis depredacionem, depredaberis. Abac ij: Ve qui multiplicat non sua; vsquequo et aggrauat contra se densum lutum? Sequitur: Quia spoliasti gentes multas, spoliabunt te etcetera. 105

Octauum est: Non falsum testimonium dices, in quo prohibetur³⁰ omne mendacium, quod fit cum falsa vocis prolacione et intencione menciendi³¹, quod numquam potest fieri sine peccato, quia Sap j: Os quod mentitur occidit animam et Prou xix: Testis falsus non erit impunitus et qui loquitur mendacia peribit. Ps: Perdes omnes, qui loquuntur 110 mendacium.

Nonum et decimum: Non concupisces domum alterius proximi tui (140ra) nec desiderabis vxorem eius, in quibus duplicem concupiscenciam, scilicet carnis et oculorum, prohibet. De primo Mt v: Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mecatus est eam in corde suo. 115 De ii i Mach iij: Non concupiscatis spolia, quia bellum contra vos est.

Sic omnia mandata negacionem continent et affirmacionem, quia in primo precipitur humilis adoracio³² diuine maiestatis et prohibetur ydolatria.³³ In secundo fidelis astriccio diuine veritatis et prohibetur periuurium. In tercio sincera dileccio diuine bonitatis et prohibetur indeuocio. 120 In quarto pietas ad parentes et prohibetur inhonoracio. In quinto mansuetudo et prohibetur iracundia. In sexto pudicia et prohibetur mechia. In septimo largitas et prohibetur furtum. In octauo veritas et prohibetur mendacium. In nono liberalitas cordis et prohibetur concupiscencia rei temporalis. In decimo castitas et prohibetur concupiscencia 125

²⁸ Rättat från nu uttraderat ord och tillskrivet i marginalen hs.

²⁹ Ordet tillskrivet över raden hs.

³⁰ Rättat från habetur och skrivet över raden hs.

³¹ D.v.s. mentiendi.

³² Bokstäverna ora rättat från något annat och skrivna över ordet hs.

³³ Härefter uttraderat och delvis expungerat et prohibetur indeuocio hs.

carnis. Vnde sicut dicitur Ecc xv: Deus adiecit homini precepta et mandata. Si volueris seruare mandata, seruabunt te, scilicet ad vitam eternam, quam nobis etcetera.

Säkert identifierade källor

Rad 1 Mt. 22,36. 2–7 Ex. 20,3–17 passim. 8 Ex. 20,3. 20–21 Augustinus, *Confessiones* x,29 (utg. PL 32, sp. 796). 25 Ex. 20,7. 30 Ier. 4,2. 43–45 Sir. 23,9; 23,12. 46 Ex. 20,8. 48–62 jfr Hugo de Sancto Victore, *Didascalicon de studio legendi*, lib. 2, cap. 20–27 (utg. C. H. Buttimer, *Hugonis de Sancto Victore Didascalicon de Studio Legendi. A Critical Text* (Studies in Medieval and Renaissance Latin, vol. 10, Washington 1939), s. 760 ff.). 63 Ex. 20,12. 65–67 Sir. 7,29–30. 67–68 Eph. 6,1. 68–69 jfr Sir. 3,14. 69–70 Sir. 7,30. 71–75 Rom. 13,1–2. 76 Ex. 20,13. 78–79 Gen. 9,6. 79–80 Apoc. 13,10. 82–83 1 Joh. 3,15. 83–89 Mt. 5,21–22. 90 Ex. 20,14. 96–97 Apoc. 2,22. 97–98 Apoc. 21,8. 99 Ex. 20,15. 99 jfr Isidorus Hispalensis, *Etymologiae* V, 26 § 18 (utg. W. M. Lindsay, *Isidori Hispalensis Episcopi Etymologiarum sive Originum libri xx*, Oxford 1911 (opag.)). 101–103 Is. 33,1. 103–105 Hab. 2,6; 2,8. 106 jfr Ex. 20,16. 108–109 Sap. 1,11. 109–110 Prov. 19,9. 110–111 Ps. 5,7. 112 Ex. 20,17. 114–115 Mt. 5,28. 116 jfr 1 Mach. 4,17. 126–127 Sir. 15,15–16.

Bilaga 2

dominica xviii¹

Tha pharisei hørdo huro *ihesus christus* hafde thøkt the saduceos som nekadho at dødhe sculdo aff dødth vpsta ok koma saman alle Ok en laghuis *man* af them spordhe van herra *ihesum christum* frestande han O 5
mæstare hulkin budordhin æru mæst ælla høgxt j laghomen *Jhesus* sagde honum Thu scalt ælska · thin herra som tik valdelica scapadhe Thin gud som tik sniællelica · styrir Oc miskunsamlica · atirløste oc forlatir tik thina syndir ok giuir tik nadher mangfallelica af allo thino hierta sniællelica at thu swikis ey aff diæfwlsins frestilsom af alle thinne siæl · sotelica 10
mot køtzsins lostilsom oc thu swikis ey til synd af them Aff allom hugh ok aminne starklica · mot *værlðzlicom* drøuilssom ok genuærdho at the hindre tik ey af gudz ælskoghā · Ok at thit hierta · sculi aldre villas fran · honum / thin vili (*ggrb*) aldre sighia mot honum / thin hugir ok aminne 15
aldre gløma · honum / thet ær mæsta ok høgxta budordhit Annat budordhit ær lika vidh thetta budordhit som ær at thu scalt ælsca thin iæmcristin som tik siælfwan at han maghe fa gudz nadhe j iordrike ok æro j himerike som thu siæluir astundar at fa Thæssom twem budordhenom fulcompnas aldir laghanna ok prophetanna · kennedombir nar the fulcompnas Sidhan sporde var herra *ihesus christus* phariseos sighi- 20
ande / huat synis idhir aff ihesu *christo* hulkin j tron at koma scal huars son han ær The sagdo dauidz *Jhesus christus* sagde them / huro sighin j tha at dauid talande af gudz anda² kallar *ihesum christum* sin herra sighi-
ande Min herra gud fadhīr sagdhe minom herra ihesu *christo* Sit a minne høgħra hand til thæs iak sæthir alla thina owinæ thinne fota pal Swa 25
at somlike vmuændis at vardha thine vine Ok the som ey vilia · vmuændas thil thin nidhirtrodhins *medh æuærdelicom* fordømilssom Nu *medh<an>*³ dauid kallar *christum* sin herra · huro ær han tha som j sighin hans son mædhan fadhrin plægħar ey at kalla sin son / sin herra Æn engin af iudhomen⁴ kunne nakot hær til swara ihesu *christo* ok engin therā 30
thorde nakot mer spøria · han fran them daghenom

J Tesse helgo læst manoms vi særlica · thil thry thing som ær at gøma gudz budordh oc ælska gud ouir all thing Oc vara iæmcristna som os

¹ Längst ned på sidan.

² I marg. som med hänvisningstecken utan motsvarighet i texten.

³ medh hs.

⁴ Rättat från iudhenom.

siælwa · Ty ær *mærkiande* at gudz budordh æru thio Som scriuat ær exo
 35 xx Non habebis deos alie-(*ggva*)-nos coram⁵ me Non assumas nomen dei
 tui in vanum Memento vt diem sabbati sanctifices / honora patrem tuum
 et matrem tuam / non occides / non mechaberis / non furtum facies /
 non loquaris contra proximum tuum falsum testimonium / non concu-
 40 pisces domum proximi tui nec desiderabis vxorem eius J tessom
 budordhom sigir var herra · ihesus christus huarie mæniskio thu scalt ey
 hafua andra gudhi for mik Tak ey ælla næmpn thins gudz nampn fafæng-
 elica Amindz at halda sunnodaghin helghan hedhra fadhír ok modhír /
 thu scalt ey dræpa · Ey skørlica lifua / gør ey thiufnadh ælla styldh Ey
 45 thala fals vitne mot thinom iæmcristne / girnas ey hans hws / och
 astunda ey hans hustrv
 fførstha⁶ · budordhit ær at thu scalt ey hafua andra gudha for mik / j ty
 budordheno / som sanctus augustinus sigir / forbiudz alla afgudha dyrk
 som hedhne mæn idhna / ok all diæfla samsæt som trolkarla · oc koklara
 idhna j lifiom galdrom spadom / ælla j ty at the bort uænda · licamico
 50 sinnen af sinom naturlicom kraptom Ty at j tolicom tingom gifs then
 hedhír scapadhom tingom som sculde gifuas skaparanom Oc for ty tholik
 thing idhnas for licamica vildh⁷ Æliskas skapadho tingen meer æn ska-
 parin moth gudz budordhe som nw sigx j læstinne Thu scalt ælska thin
 gudh af allo hierta etcetera Ok synda the mot thæsso budorde oc dyrka
 55 afgudh / som mer ælska værlðhz hedhír ælla godz / ælla · licamans lustha
 · ælla nakot annat æn gudh Ty at som sanctus augustinus sigir Hoc ab
 homine colitur quod pro ceteris diligitur Thet ting dyrkas aff mænis-
 kionne hulkit han mæst ælskar Jdem O domine minus te amat qui ali-
 quid tecum amat quod non propter te amat Ok ty (*ggvb*) O herra gudh
 60 then ælskar tik minna hulkin nakot ælskar medh tik hulkit han ælskar ey
 for thina skuldh / ok ty vardir han afgudha dyrkare ok som ær scriuat apo
 · xxj^o Pars ydolatrarum erit in stagno ardenti igne et sulphure que · est
 mors secunda Afgudha dyrkara atirløna deel scal vara j brænnande sio
 medh eld ok brennestens lugha / hulkit som ær siælinna dødhir eptir
 65 licamans dødth Jeroboam konungir dyrkadhe afgudh mot tesso bud-
 ordheno Ok ty sagde var herra af honum iij regum xiiij^o Qui mortui fue-
 rint de ieroboam in ciuitate comedent eos canes qui mortui fuerint in
 agro vorabant eos aues The som dø af jheroboams slækt j stadhenom
 them skulo hundha vpæta / æn the som dø a markinne skulo fughla
 70 vpswælgha Swa skula diæfla them rifwa ok slita · som bryta gudz

⁵ c rättad från annan bokstav, möjl. k.

⁶ I marg.: primum.

⁷ Efter h en bokstav, möjl. o, felaktigt tillagd.

budordh Som scriuat ær libro celesti lvj^o Alle apostoli sculo dōma them til fortappilse som fornsma gudz licama · och hans budordh Achab konungir ok hans drōtningh / jezabel dyrkadho affgudh mot thesso gudz budordhe oc sagdhis them iij regum xix^o Canes comedent iezabel si mortuus fuerit / achab / in ciuitate comedent eum canes etcetera Hunda skulo æta iezabel om achab dør j stadhenom skulo hunda æta han Swa hænde them ty at thera slækt var mæsta deel dræpin ok af hundhom slitin ok ætin Som scriuas iij regum xxj et iij regum xix

Annat⁸ budhordhit ær at thu scalt ey næmpna thins gudz nampn fafænglica The næmpna gudz nampn fafenglika som thet næmpna · vtan skyldogha vyrðning ælla swær vm thet ok alla mæst vm han menswær Ty sigir var herra Mt v dico vobis non iurare omnino sit autem sermo vester est et non est quod autem hiis habundancius est / a malo est Jak sigir idhir at j skulin⁹ ey swæria alla ledhis for huario fafengo vtan idhart mal vari · thet ær ælla thet ær ey thy at thet som (ioora) thær ær ouir ær af ondo Ok ær scriuat ecci xxij^o Juracioni non assuescat os tuum multi enim casus¹⁰ sunt in illa / nominacio dei in ore tuo non sit assidua Sequitur vir multum iurans replebitur iniquitate et non discedet de domo illius plaga / thin mundir vænis ey¹¹ til edha / ty at mang synda fal æru j edhenom / gudz namps næmpnan vari ey idhkelifa j thinom mwn at thu ey vanlica næmpne thet vtan vyrðning Ty at then man som mykit swær scal vpfyllas medh vranglikhet ok plagha skal ey ganga fran hans hwse Oc sigir var herra leuit xix Non periurabis in nomine meo nec pollues nomen dei tui Menswær ey vm mit nampn / ok smitta ey thins gudz nampn / vtan tyrft swæriande vm thet fanytlika / ok vtan vyrðningh næmpnandhe thet Ty at the thet gøra hædha gudz nampn hulkom som sigx roma ij^o Nomen dei per vos blasphematur / gudz nampn hædhis af idhir / ok ty forsculda the æuærdelikin dødth som scriuat ær leuit xxiiij^o Quicumque blasphemauerit nomen domini mortem moriatur Then som hædhe gudz nampn scal dø medh æuærdelicom dødth Swa som scriuat ær ij mach ix^o Aff anthiocho / homicida et blasphemus in miserabili obitu defunctus est / At han j bland andra ilgærmingha varande mandrapare ok hadzfuldir mot gudz nampne do medh vslom dødth

Tridhia¹² budhordhit ær Amindz at helghan halda sunnodaghin ok alla the helgho dagha j hulkom kirkian biudhir halda af ærfuodhis syslom Oc

⁸ I marg.: 2^m.

⁹ Orden at j skulin tillagda längst ned på sidan och här insignerade.

¹⁰ Härefter bokstäverna nomi överstrukna.

¹¹ Ordet ey i marg. och här insignerat.

¹² I marg.: 3^m.

- j them daghom bør huaríom eptir sinne konst ok makt minnas a gudz godgæringa ok hans saro pino ok honum for them takka · ok tiæna medh læsningh ok lofsang almosom gudhlicom bønóm j kirkiogang gudhlicom kennedom talande ælla hørande / gudhi offir offrande ok annat gudlikit
- 110 ærfuodhe idhnande Som prophetin manar sighiande ps Inmola deo sacrificium laudis etcetera Offra gudhi lofs offir ok atirgælt (100rb) honum thina lofuan Oc sigir var herra ihesus christus iere xvii^o Custodite animas vestras et nolite pondera portare in die sabbati nec inferatis per portas vestras etcetera Gømin idhra siæla · ok bærin ey æruodhis byrdhe
- 115 vm sunnodaghin ok införin ey ginom idhra porta ok vtbærin ey af idhrom husom / ok gørin ey nakra æruodhis gæringh vm sunnodaghin Æn vm j hørin ælla · lydhin ey mik oc haldin ey sunnodaghin helghan · Tha scal iak vptænda eldh j idhrom portom ok han scal brenna idhir oc scal ey vtslækkias Æn ty ær vær swa som somlike ærfuodha · loflica til sit
- 120 licamlikit gagn vm sykno / daghana / swa æruodha mange medh danz oc drukkinscap ok skørlifnad ok mangom androm forbannadha · syndom / vm helgho daghana til sinna siæl fordømilse / hulkom var herra sigir ysa j^o Solemnitates vestras odiuit anima mea etcetera Min siæl hatadhe idhra høghtidhir ok the æru mik drøfulika ok for ty at¹³ the øfua tolika syndir j
- 125 gudz helgho daghom forskulla the æuærdelikin dødth ok pino j heluite hulkit teknaat ær j enom man som saman hænte sik vidha træ vm helagho sunnodaghin Af hulkom var herra sagde numeri xv Morte moriatur homo iste obruet eum lapidibus omnis turba scilicet · demonum Thenne mannin scal dø medh æuærdelicom dødth alla diæfla moghin scal vm-
- 130 kulsla han medh stenom som tekna heluitis pinor
- ffærda¹⁴ budordhit ær hedhra fadhír ok modhír vndirstat hær medh¹⁵ j fadhír stadh ok modhír / the mæniskior som tik fødde ok vpfostradhe ok lærdhe j godho / ok then som thin forman ær Til the førsto twg sigx ecci vij / Honora patrem tuum et gemitus matris tue non obliuiscaris /
- 135 memento nisi quod per illos non fuisses / retribue ergo illis quomodo illi tibi Hedhra thin fadhír och gløm ey thinna modhor graat ok (100va) amindz at thu kompt j værldinna vm them / atirgiælt / ty them godgæringa swa som the giordo thik / kennefædhrom oc formannom bør os lydha · Som biudz heb xiiij^o Obedite prepositis vestris et subiacete eis ipsi
- 140 enim peruigilant quasi rationem reddituri pro animabus vestris Roma xiii^o Qui resistit potestati dei ordinacioni resistit / qui autem resistunt ei dampnacionem sibi acquirunt lydhin idhrom formannom ok varin them

¹³ Följs av överflödigt O.

¹⁴ I marg.: 4^m.

¹⁵ Ordet skrivet i marg. och här insignerat.

vndirboghne Ty at the vaka / swa som göra skolande rækingscap for idhra
 siæla · Ty then som staar mot waldheno / han star mot gudz skipan / ok
 the som sta mot honum afla sik fordømilse Ty at var herra ihesus christus 145
 sigir kennefædhrom ok formannom luc x^o Qui vos audit me audit et qui
 vos spernit me spernit Then som idhir høre ok lydhe han høre ok lydhe
 mik ok then som idhir forsma han¹⁶ forsma mik Absolon syndadhe mot
 thesso budordheno sæthiande sik mot dauid konunge / hulkin / badhe
 var hans forman ok hans likamlikin fadhír Oc ty vart han dræpin oc try 150
 spyut stungen ginom hans hierta

ffæmta¹⁷ budordhit ær thu scalt dræpa · ey Hær forbiudz at dræpa sin
 iæmcristin medh tilhielp ælla gærning / ælla radhom / ælla medh nakra
 handa matto Vtan ilgærningis mæn eptir landz laghom / hær¹⁸ forbiudz
 alt¹⁹ / hiærtans mandrap / af hat ælla awnd / ælla bakdantan / ælla nakre 155
 andre mattho Ty at som scriuat ær j ioh iij^o Qui odit fratrem suum homi-
 cida est / then som sin iæmcristin hatar ær mandrapare hær forbiudz al²⁰
 ondz eptirdømes drap ty at som sanctus augustinus sigir Qui in conspectu
 multorum male viuit a quibus attenditur quantum in se est occidit Then
 som illa lifuir j manga asyn han dræpir swa mykit som han forma / ælla · 160
 (100vb) them som vakta aat hans gærningom / ok ty ær han skyldogir til
 pino for alla them Som var herra ihesus christus sigir af enom ilgærningis
 man j libro celesti xvij diæfla sculo göra · honum beskelikhet Aff fotsins
 iliom oc til iæssan / at han sculi thola swa manga pinor huro manga
 mæniskior han ledhe til fortappilse medh ondom eptirdømom / æggil- 165
 som Oc ær scriuat gen ix^o Quicumque fuderit sanguinem humanum fun-
 detur sanguis eius Apl xiii Qui in gladio occiderit in gladio oportet eum
 occidi Hulkin som vtgiutir manna blodh hans blodh²¹ skal vtgiutas Oc
 th[e]n²² som dræpir medh swerd scal dræpas medh swærd Ok som
 scriuat ær apol xxj^o Mandrapara atirløna · deel scal vara j brennande sio 170
 medh eldh ok brennestens logha / hulkit heluitis dødhír ær eptir kropsins
 dødh Moth tesso budordheno syndadhe ioab hulkin som sigx iij regum
 iij^o Interfecit duos viros iustos meliores se / han drapp twa rætuisa mæn
 bætre æn han var ok ty vart han dræpin

Siætta²³ budordhit ær thu scalt ey skørlica lifwa hær forbiudz som 175

¹⁶ Rättat från then.

¹⁷ I marg.: 5^m.

¹⁸ Följs av överstruket ok.

¹⁹ Ordet rättat, möjl. från ok.

²⁰ Ordet rättat, möjl. från ok.

²¹ Orden hans blodh tillagda i marg. och här insignerade.

²² Ordet skrivet thn utan förkortningstecken; kan även läsas thu.

²³ I marg.: 6^m.

sanctus augustinus sigir Omnis illicitus vsus membrorum qui fit ad pro-
 uocacionem libidinis cum impugnatione castitatis etcetera All oloflík
 naturlífico limana rørlíse som varda til skørlifnadh lustha · retílse ok ren-
 líkx fordæruílse / huat skørlifnadhín ídhnas j ordhom hordom ælla ·
 180 lønskalæghe ælla · frænsæmío spíælle ælla gudzsøfya spíælle ælla íomfrv
 spíælle ælla medh gudhí vighdom mænískíom ælla medh almæningís²⁴
 quínnom ælla mot naturínne Ok al skør lusta · røtílse medh huat hælzt
 matto the tænkias vtan rættelica j rætto híonalaghi ok som scriuat ær apo
 · íj^o Qui mechantur in tribulatione maxima erunt nisi penitenciam ab
 185 operibus suis egerint The som skørlíca lífua skulo vara j mæstom drø-
 uílsom vtan the gøri ídhrogha bæ-(íóíra)-tríng for sína ílgæmínga / ok
 thera atírløna deel ær j brennande eldz sío som før ær sakt Amón dauídz
 konungx son syndadhe mot tessó budordenó lífuandhe skørlíca · ok ty
 var han dræpín som scriuas íj regum xííj^o Oc sigir sanctus paulus j cor vj^o
 190 Neque fornicarii neque adulteri neque fures neque auari neque ebriosi
 neque maledicti neque rapaces regnum dei possidebunt / Ey skørlífnadh
 mænískío ey horkarla / ey thíufwa / ey nídzske / ey drínkara / ey
 bannínga ey røfuara sculo ægha gudz ríke

Siunda²⁵ budordhít ær thu scalt ey gøra thíufnadh ælla stýld j tessó
 195 budordheno forbíudz at afhænda androm síte eghít medh róff ælla stýld
 ælla okír ælla false fundh køpíslaghan falsom domóm ælla falsom vítnóm
 ælla nakre andre orætúiso mote ægharans vílía oc landz laghom Ok ty
 vtelykkias the af hímeríke som vranglíca godz afía · mote tessó budh-
 ordenó huadhan af var herra íhesus christus sigir vj líbro celestí lxxxv^o
 200 huat tro the mæn som ílla tro ægha At atír halda · orætúíslíca · afíat ælla
 fangít godz / huat ey sculo the ínga j mína hwílo j hímeríke Vísselíca ey
 hældír æn díæfwín Senacheríb syndadhe mot tessó budhordenó hulkin
 mangan røfuadhe Oc ty som scriuat ær íííj regum xíx^o Venit angelus
 domíní et percussít castra asyriórúm clxxxv mílía vírorúm kom gudz
 205 ængíl ok slo ok dráp aff hans hærskap hundradha²⁶ thusand oc atótíghí
 ok fæm thusand mæn Ok thær líthít æptír var konungín dræpín af sínom
 synóm

Attunda²⁷ budordhít ær at thu skalt ey síghía fals vítne mot thínóm
 íæmcristne j tessó budhordenó forbíudz al lyghn Nu som sanctus augus-
 210 tínus sigir Mendacium est falsa vocis prolacio cum íntencíone menciendi
 alíud non potest fieri síne peccato etcetera lyghn ær falsa røsthínna fram-

²⁴ Med nasalstreck över æni.

²⁵ I marg.: 7^m.

²⁶ Ordet skrivet på ömse sidor av håll i pergamentet.

²⁷ I marg. 8^m.

förilse *medh* forakt at liugha (101rb) hulkit aldre kan vara vtan synd Ty at then som liughir gaar fran sannindh / ok thær *medh* gar han fran gudhi Som han sigir ioh xiiij Ego sum veritas Jak ær sannindh ok lyughnare tilføghis diæflenom hulkom som sigx ioh viij^o Mendax est et pater mendacii / han ær lyughare ok lyghninna fadhír Oc ty som scriuat ær sap j^o Os quod mentitur occidit animam Then mundir som lyughir dræpir siælena · ps perdes omnes qui loquuntur mendacium Oc sigir prophetin herra gud thu scalt fortappa alla them som tala lyghn Oc ær scriuat prou xix^o testis falsus non erit impunitus et qui loquitur mendacium peribit ffals vitnare skal ey vara opinadhír then som tala<r> lyghn²⁸ scal forfara · Swa²⁹ for<fo>ros the skørlifna<dz> prestene³⁰ som scriptin sigir dan xiiij^o At fals vitne baro mot susannam for hulkit the varo badhe dræpne

Nionda budordhit ær thu scalt *gírnas* ey thins iæmcristins hws Swa som j ferra budhordeno forbiudz at affhænda nakrom nakot / thet som hans ær orætuislica · ok mot hans vilia · Swa forbiudz j tesso at nakot annars orætuelica *gírnas* Mot tesso budhordheno syndadhe adanias hulkin sins fadhírs rike dauidz konungx *gírnadhis* oloflica · ok var dræpin for sina giri

Tionda³¹ budordhit ær thu scalt ey astundha annars hustrv · swa som skørlifnadz *gæmingh* forbiudz før Swa forbiudz hær aldir skørlifnadz vili Ty sigir var herra ihesus *christus* Mt v^o Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam iam mechatus est in corde suo Then som quinno seer ok *gírnas* hona han syndar *medh* henne j sino hierta thet ær at han ær skyldogir pino for ondan vilia Mot tesso budhordheno syndadhe olofernes hulkin som *gírnadhis* synda *medh* the godho (101va) ænkionne iudith ok var ginstan dræpin ok fik ey fulkompna³² sina³³ onda vilia losta *medh* henne Som scriuas iudith xiiij^o Oc ær scriuat af onda giris atirlønom numeri xj^o Adhuc carnes erant in dentibus eorum et concitatus est furor domini in populum percussit eum³⁴ plaga magna et vocauerunt locum illum sepulcra concupiscencie ibi enim sepelierunt populum qui desiderauerat escas Æn var kōtmatir j thera tannom oc gudz vredhe vpuækt

²⁸ Orden skal ey . . . lyghn tillskrivna i marg och här insignerade; texten är skriven helt ut mot kanten vilket här samt vid följande not orsakat förlust av några bokstäver.

²⁹ Följs av överstruket the prestene tve skørlifnadz.

³⁰ Orden forforos . . . prestene skrivna i marg. och här insignerade; ang. textförlust se not 28.

³¹ I marg.: 10 ·.

³² Skrivet fulkompnas med sista bokstaven underprickad.

³³ Följs av överstruket vilia.

³⁴ Följs av överflödigt p.

245 mote them han³⁵ Slo them *medh* mykle plagho oc kalladho then stadhin
 girnlsa grafua · ty at the iordadhe thær folkit *som girmadhis køt* Ty sigir
 the helgha scrip<t>³⁶ hær mot prou xix^o Qui custodit mandatum dei
 custodit animam suam Then *som gøme gudz budordh han gømer sina*
 siæl / Hulkin alzua<l>doghir³⁷ gudh gifui os grannelica gøma Amen

Säkert identifierade källor

Rad 2–31 Mt. 22,34–46. 34–45 Ex. 20,3–17 passim. 53–54 Mt. 22,37. 58–61
 Augustinus, Confessiones x,29 (PL 32, sp. 796). 61–65 Apoc. 21,8. 66–70
 3 Reg. 14,11. 71–72 Rev. VIII:56 (BU 3, s. 473). 74–76 3 Reg. 21,23–24. 76–
 78 jfr 3 Reg. 22,29–38. 82–86 Mt. 5,34; 5,37. 86–92 Sir. 23,9–10; 23,12. 93–
 95 Lev. 19,12. 97–98 Rom. 2,24. 98–100 Lev. 24,16. 101–103 jfr 2 Mach.
 9,28. 110–112 Ps. 49,14. 112–119 Ier. 17,21–22; 17,27. 122–124 Is. 1,14. 127–
 130 Num. 15,32; 15,35. 133–138 Sir. 7,29–30. 139–145 Heb. 13,17; Rom.
 13,2. 146–148 Luc. 10,16. 150–151 jfr 2 Reg. 18,14. 156–157 1 Ioh. 3,15. 158–
 161 Augustinus, De pastoribus, 9 (PL 38, sp. 274 f.). 163–165 Rev. I:17
 (BU 1, s. 52). 166–169 Gen. 9,6; Apoc. 13,10. 170–172 Apoc. 21,8. 173–174
 3 Reg. 2,32. 183–187 Apoc. 2,22; 21,8. 187–189 jfr 2 Reg. 13. 189–193 1 Cor.
 6,9–10. 199–202 Rev. VI:85 (BU 3, s. 202). 203–207 4 Reg. 19,35; 19,37.
 214 Ioh. 14,6. 215–216 jfr Ioh. 8,44. 216–217 Sap. 1,11. 218–219 Ps. 5,7.
 219–221 Prov. 19,9. 222–223 Dan. 13,21 ff; 13,62. 227–229 3 Reg. 2,13 ff.
 232–234 Mt. 5,28. 235–238 jfr Iudith 13. 239–244 jfr Num. 11,33–34. 245–
 246 Prov. 19,16.

³⁵ Tillagt i marg. och här insignerat.

³⁶ Skrivet scrip; ordet nästan hopskrivet med följande.

³⁷ Skrivet alzuadoghir.